

موانع امر به معروف و نهی از منکر از منظر آیات و روایات

حجت الاسلام والمسلمین محسن دانیاری*

اشاره

قرآن کریم تأکید فراوانی بر حکومت الهی و اجرایی شدن دستورات خداوند روی زمین دارد؛ تا آنجا که خداوند از نشانه‌هایی که صالحان به حکومت می‌رسند، اجرای فرائض الهی و در رأس آن‌ها اقامه نماز، زکات و امر به معروف و نهی از منکر را برشمرده است: «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»^۱ همان کسانی که هرگاه در زمین به آن‌ها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند، و زکات می‌دهند، و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و پایان همه کارها از آن خداست». در این نوشتار، به تحلیل شش مانع مهم امر به معروف و نهی از منکر از جمله ضعف ایمان، ترس، عدم آگاهی از آثار این دو فریضه، بی‌اطلاعی از پیامدهای ترک این دو، تبلیغات و شبهه‌سازی دشمنان و عملکرد اشتباه برخی دینداران پرداخته شده است.

مفهوم‌شناسی

قبل از ورود به بحث لازم است که مفهوم و معنای امر به معروف و نهی از منکر بیان شود. امر در لغت به دو معنا آمده: یکی کار که جمع آن امور است^۲ و دیگری، دستور و طلب که جمع آن اوامر است.^۳ نهی نیز در لغت به معنای خلاف الامر^۴ و منع و

* دانش‌آموخته سطح ۳ حوزه علمیه قم.

۱. حج: ۴۱.

۲. علی‌اکبر قریشی، قاموس قرآن، ج ۱، ص ۱۱۰.

۳. احمد بن محمد فیومی، مصباح‌المنیر، ج ۲، ص ۲۲.

۴. خلیل بن احمد فراهیدی، کتاب‌العین، ج ۴، ص ۹۴.

بازداشتن از چیزی است.^۱ معروف از ماده «عرف» به معنای شناخته شده^۲ و نیز درک کردن و دریافتن چیزی از روی اثر آن با اندیشه و تدبّر است. معروف، اسمی است برای هر کاری که با عقل و شریعت نیکو شناخته شده است.^۳ منکر از ماده «نکر» به معنای خلاف و نقیض معرفت یا همان ناشناخته^۴ و چیزی است که به زشتی شناخته شده است.^۵

موانع امر به معروف و نهی از منکر

با عنایت به تأکیدهای فراوان دین مبین اسلام و وجود آثار مثبت فردی و اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر، چرا بیشتر مسلمانان اهتمام لازم به اجرای این دو فریضه بزرگ را ندارند و در بسیاری از موارد عمل به این دو فریضه بزرگ با تساهل روبه‌رو می‌شود؟ برخی از مهم‌ترین موانع این دو فریضه به شرح ذیل است:

۱. ضعف ایمان و غیرت دینی

ضعف ایمان اولین مانع امر به معروف و نهی از منکر است. خداوند ریشه اصلی بی‌اعتنایی و بیش‌تر بدبختی‌هایی را که گریبان‌گیر بشر است ضعف ایمان به خدا و دوستی با کافران بر می‌شمارد. ضعف ایمان، قدرت و شجاعت اخلاقی را از انسان سلب و او را تحت نفوذ خود می‌کند و باعث خواری و زبونی می‌شود. بدترین نقطه ضعف انسان که با وجود آن، وی را از هیچ عمل زشت و ارتکاب خلاف وظیفه نمی‌توان مصون دانست، بی‌ایمانی و بی‌دینی است. خداوند در این باره می‌فرماید: «وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا أَوْلِيَاءَ وَ لَكِن كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ»^۶ و اگر به خدا و پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و آنچه بر او نازل شده، ایمان می‌آوردند، (هرگز) آنان [کافران] را به دوستی اختیار نمی‌کردند؛ ولی بسیاری از آنها فاسق‌اند. آیت‌الله صافی گلپایگانی درباره ضعف ایمان و در نتیجه پایبند نبودن به این دو فریضه بزرگ می‌نویسد:

۱. حسین بن محمد راغب اصفهانی، *مفردات الفاظ قرآن*، ص ۸۲۷.
۲. خلیل بن احمد فراهیدی، *کتاب العین*، ج ۲، ص ۱۲۲.
۳. حسین بن محمد راغب اصفهانی، *مفردات الفاظ قرآن*، ص ۵۶۱.
۴. خلیل بن احمد فراهیدی، *کتاب العین*، ج ۵، ص ۳۵۶.
۵. حسین بن محمد راغب اصفهانی، *مفردات الفاظ قرآن*، ص ۵۶۱.
۶. مائده: ۸۱.

تاریخ را ورق بزیند و به پرونده‌های جرایم و جنایات مراجعه فرماید تا بفهمید ضحاک‌ها، چنگیزها، یزیدها، حجاج‌ها و سایر دیکتاتورها و جباران و هم‌چنین خیانت‌کاران و وطن فروش‌ها و بیگانه پرست‌ها و دزدها و آدم‌کش‌ها و... از چه دسته و طایفه‌ای هستند. بی‌ایمانی به خدا، انسان را نسبت به مخلوق ضعیف، متملق می‌سازد تا برای خوشامد اشخاص چاپلوسی کند و از ادای تکلیف خودداری نماید. بی‌ایمانی صفت استقامت و ضبط نفس و شهادت او را می‌کشد. ایمان نیرویی است که انسان را توانا و قوی‌الاراده می‌سازد. مؤمن از هیچ چیز مانند خلاف وظیفه و معصیت خدا نمی‌پرهیزد؛ چنانچه از پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است که به ابوذر فرمود: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَرَى ذَنْبَهُ كَأَنَّهُ تَحْتِ صَخْرَةٍ يَخَافُ أَنْ تَقَعَ عَلَيْهِ، وَ الْكَافِرُ يَرَى ذَنْبَهُ كَأَنَّهُ ذُبَابٌ مَرَّ عَلَى أَنْفِهِ؛^۱ مؤمن، گناه خود را مانند سنگ بزرگی می‌بیند که می‌ترسد بر سر او بیفتد و کافر و بی‌ایمان، گناه خود را مانند پشه می‌بیند که بر بینی او مرور کرده باشد».^۲

رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيُبْغِضُ الْمُؤْمِنَ الضَّعِيفَ الَّذِي لَا دِينَ لَهُ فَقِيلَ لَهُ وَمَا الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا دِينَ لَهُ قَالَ الَّذِي لَا يَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ؛^۳ مؤمن ضعیفی که دین ندارد مورد بغض الهی است، سؤال شد مؤمن بی‌دین کیست؟ حضرت فرمود کسی که نهی از منکر نمی‌کند».

۲. ترس بر جان و مال و آبرو

دومین عاملی که منشأ عدم اقدام برخی به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر می‌شود، ترس بر جان و مال است. چه بسا اشخاصی که دچار توهم بوده، چنین می‌پندارند که با اقدام به امر به معروف و نهی از منکر، کسانی که مورد امر و نهی قرار گرفته‌اند، دشمنی آنان را به دل گرفته به آنان ضربه خواهند زد یا فکر می‌کنند در داد و ستدها طرف‌های معامله خود را از دست خواهند داد؛ در حالی که این‌ها توهم‌های بی‌جایی است و شیطان انسان را می‌ترساند تا او را از انجام دادن وظیفه‌اش منصرف کند.^۴ خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «إِنَّمَا ذَاكُمُ الشَّيْطَانُ يَخُوفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَ خَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ؛^۵ این فقط شیطان است که پیروان خود را (با

۱. فضل بن حسن طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۴۶۰.

۲. لطف‌الله صافی گلپایگانی، راه اصلاح یا امر به معروف و نهی از منکر، ص ۶۱-۶۰.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۹.

۴. محمدرضا مدرسی، دو فرمان الهی برای امت برتر، ص ۱۱۱.

۵. آل عمران: ۱۷۵.

سخنان و شایعات بی‌اساس) می‌ترساند. از آن‌ها نترسید! و تنها از من بترسید اگر ایمان دارید». در حقیقت اگر کسی با رعایت شرایط امر به معروف و نهی از منکر، رفق و مدارا، پند و اندرز نیکو و عمل صالح خود، خطاکاران را ارشاد و امر به معروف و نهی از منکر نماید، محبوبیت بیشتری می‌یابد و مردم در همه حال به وی اعتماد می‌کنند. در روایت آمده است: «فَإِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ لَمْ يَرْبُتَا إِلَّا جَلًّا وَلَمْ يُبَاعِدَا رِزْقًا»^۱ امر به معروف و نهی از منکر، مرگی را نزدیک و رزقی را دور نکرده است».

از آنجا که گفته‌اند «الْإِنْسَانُ عَبِيدُ الْإِحْسَانِ» در مواردی که انسان از پیامد تذکر مستقیم، خوف دارد می‌تواند نوعی احسان به مخاطب را زمینه‌ساز تذکر خود قرار دهد تا از رنجش یا واکنش منفی مخاطب پیشگیری شود. در این خصوص خاطره‌ای را از شیهد بزرگوار آیت‌الله سعیدی نقل می‌کنیم:

یکی از دوستان شهید سعیدی می‌گوید: روزی با شهید سعیدی از کنار یکی از این شیرهای آب می‌گذشتیم شهید سعیدی متوجه زنی شد که به سختی دو سطل آب را با دو دست بلند کرده است و همین امر موجب شده بود که زن نتواند حجاب خود را بطور کامل مراعات کند بطوری که روسریش عقب رفته بود و موی سرش پیدا بود. شهید سعیدی عباى خود را به من داد و سریع به طرف زن رفت و دو سطل آب را با اصرار زیاد از او گرفت. مسافت خانه تا شیر آب طولانی بود و او قبول نکرد که من در این امر خیر کمک کنم. سعیدی سطل‌های آب را به مقصد رساند و مؤدبانه امر به معروف کرد. زن که گفتار و کردار مولایش علی علیه السلام را در رخسار این فرزند علی علیه السلام بخوبی از نزدیک حس کرده بود، امر به معروف شهید سعیدی را پذیرفت.^۲

۳. عدم آگاهی از اهمیت و آثار امر به معروف و نهی از منکر

سومین مورد از موانع امر به معروف و نهی از منکر، بی‌اطلاعی از اهمیت و ثمرات امر به معروف و نهی از منکر است. عدم آگاهی از اهمیت این دو واجب در دیدگاه شرع و نقش آن‌ها در پیدایش اندیشه و رفتار صحیح در جامعه و ثمرات شیرینی که

۱. علی بن ابراهیم قمی، تفسیرالقمی، ج ۲، ص ۳۶.

۲. محمد عابدی، پیکار با منکر در سیره ابرار، دفتر اول، ص ۱۸۴ - ۱۸۵.

با اجرای درست آن‌ها مترتب می‌شود، از عوامل مهم کوتاهی در انجام این دو فریضه است. برای رفع این مشکل باید نهی از منکر و امر به معروف به عنوان یک معروف و ارزش برتر، شناسانده و اهمیت و اثرات مثبت آن به کمک رسانه‌های گوناگون به طور مستمر و پویا در جامعه القا شود، تا به گونه‌ای پایدار، جزء ساختار ذهنی جامعه به حساب آید. تکرار این مطالب هم در صورتی که به جا و هنرمندانه انجام پذیرد، کاملاً مطلوب است و هیچ‌گونه محذوری را پدید نمی‌آورد و به تعبیر مثل عربی: «هو المِسْكُ كُلَّمَا كُرِّرَتْهُ يَتَضَوُّعٌ؛ مُشْكٌ اسْتِ كِه هِر دَفْعَه تَكَرَّرَ شَوْد، اَز اَن رَايْحَه خُوش پِرَاكِنْدَه مِي گِرَدَد». به ویژه مواردی که از قرآن کریم بهره‌برداری می‌شود؛ امیرالمؤمنین علیه السلام درباره آن فرمود: «لَا تُخْلِقُهُ كَثْرَةُ الرَّدِّ وَوُلُوجُ السَّمْعِ؛ كَثْرَتِ تَكَرَّرِ وَ وِرُودِ اَن بَه گُوش هَا، قِرَانِ رَا كِهِنَه نِگِرْدَانَد».

۴. بی‌اطلاعی از پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر

موانع چهارم امر به معروف و نهی از منکر، عدم آگاهی از پیامدهای ناگواری است که از ترک این فرایض دامن‌گیر فرد و جامعه می‌شود. صرف نظر از استحقاق عقوبت اخروی نافرمانی خداوند، عواقبی در همین عالم در انتظار ترک کنندگان این دو فریضه الهی است. جامعه‌ای که درباره رفتار افرادش بی‌تفاوت باشد و با دیدن هرگونه انحرافی به سادگی از آن بگذرد، دچار تباهی خواهد شد. در این جامعه، زورگویان و مفسدان، جرأت بیشتر و بیش‌تری می‌یابند و دیگران خواه ناخواه به گناه و فساد کشیده می‌شوند. هم‌چنین تباهی فراگیر می‌شود، به طوری که حتی افرادی که جدای از فساد، ناگهان خود را غرق در تباهی می‌بینند. در روایتی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمده است:

لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوُوا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ نَزَعَتْ مِنْهُمْ الْبَرَكَاتُ وَ سَلَّطَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ نَاصِرٌ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ؛^۲ تا زمانی که امت من امر به معروف و نهی از منکر نمایند و همکاری بر نیکی و تقوا داشته باشند، در خوبی می‌باشند و هرگاه این امور را ترک کردند، برکات از آنان برداشته می‌شود و بعضی بر برخی دیگر مسلط می‌شوند (به ناحق) و برای آنان، یابوری در زمین و

۱. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، ص ۲۱۹.

۲. محمد بن الحسن طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۱۸۱.

آسمان نخواهد بود.

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در جایی دیگر در این خصوص می‌فرماید: «إِذَا أُمَّتِي تَوَاكَلَتِ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَلْيَأْذُنُوا بِوِقَاعِ مِنَ اللَّهِ؛^۱ هرگاه امت من، امر به معروف و نهی از منکر را به عهده یک‌دیگر بیندازند، پس باید برای عذاب الهی آماده باشند». همچنین امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید: «أَيُّمَا نَاشٍ نَشَأَ فِي قَوْمٍ ثُمَّ لَمْ يُؤَدِّبْ عَلَى مَعْصِيَةِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ أَوَّلَ مَا يُعَاقِبُهُمْ فِيهِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَرْزَاقِهِمْ؛^۲ هر نوجوانی که در میان گروهی رشد یابد و بر معصیت تأدیب نشود، اول عقوبتی که خداوند عزوجل بر آن قوم قرار می‌دهد آن است که روزی آنان را می‌کاهد». از صدر اسلام تا به امروز، شاهد تجربه‌های مکرر نتایج هلاکت بار کوتاهی در امر به معروف و نهی از منکر می‌باشیم. امروز ما باید به این وظیفه بزرگ الهی حساس باشیم، تا نعمت بزرگ نظام اسلامی و استقلال در برابر بیگانگان را حفظ کرده، پیوسته در آرمان‌های بزرگ اسلام و انقلاب با قدرت به پیش برویم.

۵. تبلیغات و شبهه‌سازی دشمنان

ایجاد فضای منفی علیه امران به معروف و ناهیان از منکر، مانع پنجم در اجرای این دو فریضه الهی است که گاه منحرفان، منافقان و کافران انجام می‌دهند. دشمنان داخلی و خارجی با تمام توان می‌کوشند تا ریشه‌ها و مبانی اسلام را از بین ببرند و در این راه از هیچ کاری دریغ نمی‌کنند. آن‌ها با تبلیغات و تحریفات ضد دینی و القای شبهات، سعی دارند تا با رواج شک و تردید، دین را به انزوا بکشانند. تبلیغات ضد دینی در جوامع اسلامی، مختص زمان حاضر نیست؛ از زمانی که دنیای غرب تبلیغات ضد دینی را برنامه‌ریزی و تنظیم کرد، یکی از اهدافش این بود که در قدم نخست باورها و اعتقادات مردم مسلمان را هدف گرفته، آن‌ها را تحت الشعاع قرار دهد و آنان را به آموزه‌های دینی بدبین سازد. قرآن کریم، درباره تبلیغات ضد دینی دشمنان اسلام چنین می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَ لَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَ الْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوا

۱. همان، ص ۱۷۷.

۲. محمد بن علی ابن بابویه، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۲۲۳.

هُزُؤًا وَ لَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ؛^۱ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! افرادی که آیین شما را به باد استهزا و بازی می‌گیرند - از اهل کتاب و مشرکان - ولی خود انتخاب نکنید و از خدا بپرهیزید، اگر ایمان دارید! آن‌ها هنگامی که (اذان می‌گویید، و مردم را) به نماز فرا می‌خوانید، آن را به مسخره و بازی می‌گیرند؛ این به خاطر آن است که آن‌ها جمعی نابخردند.

به هر حال دشمن با تبلیغات، تحریفات و تمسخر، در تضعیف امر به معروف و نهی از منکر می‌کوشد. شگردهای گوناگونی را طرّاحی و عملی می‌کنند که باید در مسائل مختلف و در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت، این شیوه‌ها را شناسایی و راه حل مناسب آن را یافت و عملی کرد. معاندان و دشمنان حقیقت، گاهی تا آنجا پیش می‌روند که منکر را معروف و معروف را منکر جلوه می‌دهند. چنین افرادی بدون در نظر گرفتن شیوع فساد و تباهی که آنان پدید می‌آورند، افراد امر به معروف و نهی از منکر را مزاحم زندگی و آزادی و کسب و کار مردم معرفی کرده و چه بسا به آنان دشنام می‌دهند. آیات و روایات زیادی درباره پیدایش چنین شرایطی، هشدارهای جدی به مسلمانان داده‌اند. در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است: «بِئْسَ الْقَوْمُ قَوْمٌ يُعَيَّبُونَ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ»^۲ بد گروهی هستند آنان که امر به معروف و نهی از منکر را عیب می‌دانند».

۶. عملکرد آمران به معروف و ناهیان از منکر

مانع ششم، خطا و لغزش آمران به معروف و ناهیان از منکر است. در برخی موارد مشاهده می‌شود کسانی که اجرای این دو فریضه را بر عهده دارند، دچار لغزش شده، اعمال‌شان مخالف گفته‌هایشان است. این امر سبب بدبینی مردم به آنان می‌شود و بازتاب منفی در جامعه دارد. خداوند درباره چنین افرادی به بدی یاد می‌کند؛ آنجا که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ. كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ»^۳ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چرا سخنی را می‌گویید که عمل نمی‌کنید. نزد خدا بسیار موجب خشم است که سخنی بگویید که عمل نمی‌کنید».

همچنین قرآن کریم در جایی دیگر خطاب به علمای یهود می‌فرماید: «أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ

۱. مائده: ۵۷-۵۸.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۷.

۳. صف: ۲-۳.

بِالْبِرِّ وَتَسْوُونَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ^۱ آیا مردم را به نیکی (و ایمان به پیامبری که صفات او آشکارا در تورات آمده) دعوت می‌کنید، اما خودتان را فراموش می‌نمایید؛ با اینکه شما کتاب (آسمانی) را می‌خوانید! آیا نمی‌اندیشید؟!». با این وجود، لازم است کسانی که امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند در وهله نخست، خود عامل به نیکی‌ها و پرهیز از گناهان داشته باشند، سپس خانواده و جامعه را به نیکی‌ها دعوت کرده، از بدی‌ها باز دارند. آموزه‌های دینی به ما آموخته است که معیار سنجش را بایستی در متون اصیل دینی جست، نه در رفتار و گفتار افراد منتسب به دین؛ همان‌گونه که حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ الْحَقَّ لَا يُعْرَفُ (بِأَقْدَارِ) بِالرَّجَالِ، إِرْفِ الْحَقَّ تَعْرِفْ أَهْلَهُ»^۲ ملاک و محور درستی و نادرستی کارها، اشخاص و قدر و منزلت آنان نیست، حق را بشناس تا اهل آن را بشناسی».

بنابراین، اگر در جامعه‌ای امر به معروف و نهی از منکر کمتر رواج دارد به دلیل برخی موانع است که برطرف کردن آن‌ها، باعث احیای این دو فریضه مهم در جامعه می‌شود. همان‌طور که گفته شده مهم‌ترین موانع، ضعف ایمان، ترس، عدم آگاهی از آثار این دو فریضه، بی‌اطلاعی از پیامدهای ترک این دو، تبلیغات و شبهه‌سازی دشمنان و عملکرد اشتباه برخی دینداران است. پس لازم است جهت احیای این دو فریضه بزرگ، این موانع در جامعه برطرف شود.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، *ثواب الأعمال و عقاب الأعمال*، قم: الشریف الرضی، ۱۴۰۶ق.
۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *مفردات الفاظ القرآن*، محقق: داوودی، صفوان عدنان، بیروت: دارالقلم - الدار الشامیه، ۱۴۱۲ق.
۳. شریف‌الرضی، محمد بن حسین، *نهج‌البلاغه*، محقق: صالح، صبحی، قم: هجرت، ۱۴۱۴ق.
۴. صافی گلپایگانی، لطف الله، *راه اصلاح یا امر به معروف و نهی از منکر*، قم: دفتر

۱. بقره: ۴۴.

۲. محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، ج ۴۰، ص ۱۳۶.

انتشارات اسلامی، ۱۳۷۳ش.

۵. طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الاخلاق، قم: الشریف الرضی، ۱۳۷۰ش.

۶. طوسی، محمد بن الحسن، تهذیب الاحکام، محقق: خراسان، حسن الموسوی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.

۷. عابدی، محمد، پیکار با منکر در سیره ابرار، چاپ سوم، قم: نشر معروف، ۱۳۷۷ش.

۸. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ق.

۹. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، قم: مؤسسه دارالهجره ۱۴۱۴ق.

۱۰. قریشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دار الکتب الاسلامیه ۱۴۱۲ق.

۱۱. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر التمی، قم: دارالکتاب، ۱۴۰۴ق.

۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق: غفاری علی اکبر و آخوندی محمد، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.

۱۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، محقق: جمعی از محققان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.

۱۴. مدرسی، محمدرضا، دو فرمان الهی برای امت برتر، یزد: ستاد احیاء امر به معروف و نهی از منکر استان یزد، ۱۳۸۵ش.

۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، ترجمه قرآن کریم، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ش.

آثار و برکات مقاومت هوشمندانه جمهوری اسلامی ایران؛ آثار ملی، منطقه‌ای و جهانی

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر علی‌اصغر نصرتی*

مقدمه

همزاد با انقلاب اسلامی، عزم سلطه استکباری آمریکا و غرب بر نابودی نظام جمهوری اسلامی و تمام ارزش‌های بنیادی آن استوار شد. آن‌ها هیچ‌گاه راضی به ادامه حیات این نظام با حفظ مبانی ارزشی آن نشدند و همواره ساختار هجوم و مقابله را تغییر دادند و همه اشکال مقابله را آزمودند. اگر چه انقلاب و توانایی‌های آن را درگیر کردند، ولی نه تنها به هدفشان که نابودی نظام باشد، دست نیافتند؛ بلکه بنیه نظام و انقلاب بیش از پیش قوی‌تر شد. مقاومت جانانه و هوشمندانه، موجب گسترش امواج انقلاب به منطقه و تأثیرگذاری بر سرنوشت منطقه و بخشی از رویدادهای جهانی شد. در این نوشتار آثار و پیامدهای مقاومت هوشمند در سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی مورد اشاره قرار می‌گیرد.

مفهوم‌شناسی

در ابتدا درباره مفهوم مقاومت و مقاومت هوشمندانه اندکی توضیح داده می‌شود.

۱. مقاومت

مقاومت به معنای ایستادگی کردن و ضدیت با کسی در امری خاص و نیز پایداری نمودن همراه با دوام و استحکام و جنگیدن در برابر هجوم نیروهای دشمن است.^۱

* استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. عظاملک بن محمد جوینی، تاریخ جهانگشای جوینی، ج ۱، ص ۱۰۰.

حوزه معنایی مقاومت افزون بر دفاع، مرحله تهاجم، نبرد و جهاد را نیز در بر می‌گیرد و به گونه‌های متفاوتی ظهور و بروز پیدا می‌کند. منظور از مقاومت، فراتر از جبهه مقاومتی است که اینک در منطقه شکل گرفته است؛ بلکه آن را در قامت یک گفتمان باید مورد نظر قرار داد.

۲. هوشمندی

هوشمندی در فرهنگ فارسی به معنای فراست، زیرکی، فتانت، عاقلی، خردمندی و هشیاری است و مفهومی فراتر از دانایی و اطلاع دارد.^۱ هوشمندی، جلوه‌ای از توانایی انسان است که با پیشگیری از شکست و صعود به موفقیت هم مقبولیت خود را افزایش می‌دهد و هم بر نسبت تأثیر خود بر دیگران می‌افزاید. هوشمندی در عرصه بین‌المللی، با شاخص‌های آشکار مدیریت موفق در عرصه‌های امنیت و اقتصاد، شناخته می‌شود.^۲

۳. مقاومت هوشمند

مقاومت هوشمند، اعمال قدرتی (شامل دفاع، ایستادگی و پایداری، جنگ و هجوم و هر گونه مواجهه و مقابله با دشمن) است که در آن به طور همزمان ترکیبی از راهبردها، تاکتیک‌ها و ابزار قدرت و جنگ سخت و نرم مورد استفاده قرار می‌گیرند. مقاومت هوشمند، برآمده از عقلانیت راهبردی است.

آثار و برکات مقاومت هوشمند

مقاومتی که اینک، چه در مقیاس داخلی و چه در سطح منطقه و جهان اسلام، علیه استکبار جهانی در قالب جبهه مقاومت اسلامی شکل گرفته، توانسته است ضربات سخت و گاه مهلکی بر جبهه استکباری وارد کند و بیش از پیش بر توان و استمرار حیات خود بیفزاید. در این قسمت به صورت مختصر آثار و برکاتی که مقاومت هوشمندانه در عرصه‌های ملی، منطقه‌ای (غرب آسیا و جهان اسلام) و جهانی (مستضعفان جهان، متدینین از سایر ادیان آسمانی و نیز قدرت‌ها و حکومت‌های ملی مستقل و ...) بر جای گذاشته است و به دنبال دارد، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. حسن عمید، فرهنگ عمید، ذیل واژه هوش؛ علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه هوش.
 ۲. حسن صالح‌نژاد، «مفهوم قدرت هوشمند و نقش آن در سیاست جدید»، دفتر مطالعات سیاسی (گروه مطالعات بنیادی حکومتی)، ص ۱۵.

۱. آثار ملی مقاومت هوشمند

برخی از مهم‌ترین آثار مقاومت هوشمند در سطح ملی عبارتند از:

۱/۱. شکل‌گیری روح همدلی و همکاری جمعی

یکی از برکات مقاومت هوشمند در سطح جامعه اسلامی، ایجاد همبستگی اجتماعی و اتحاد ملی است که در سایه آن، همه اقوام و مذاهب و حتی صاحبان ادیان مختلف زیر پرچم مقاومت و با انگیزه‌های مختلف ایمانی، اسلامی و ملی گرد می‌آیند و یگانگی و وحدت دولت و ملت را به نمایش می‌گذارند. امام خمینی علیه السلام با استفاده از آیه «أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ» برای خدا به پا خیزید، استقامت در راه خدا را منشأ وحدت، یکپارچگی و تمرکز بر وحدت کلمه و حرکت به سوی نقطه واحد دانسته است.^۱ علامه طباطبایی علیه السلام نیز در تفسیر آیه ۴۶ سوره انفال^۲ صبر و مقاومت در برابر ناملایمات و مشکلاتی را که دشمن در مقابل شما پدید می‌آورد، قوی‌ترین یاور مؤمنان و محکم‌ترین رکن تحول و تزلزل‌ناپذیر آن‌ها می‌داند. صبر، رشته پیوند مستحکمی میان مؤمنان و صابرين ایجاد، و صفوف آنان در برابر ضربات دشمن را نفوذناپذیر می‌کند.

۱/۲. گشایش درهای نجات

یکی از سنت‌های الهی و قوانین حاکم بر زندگی انسان‌ها، «فرج بعد الشدة» و گشایش امور بعد از گذران یک دوره سختی و فشار است؛ چنانکه قرآن فرموده است: «سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا»^۳ خداوند به‌زودی بعد از سختی‌ها آسانی قرار می‌دهد. این مسئله در سوره انشراح با قاطعیت و صراحت بیشتری تکرار و تأکید شده است: «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»^۴ (آری) مسلماً با (هر) سختی آسانی است. بیان رابطه راحتی و گشایش با سختی در این آیه شریفه با «مع»، نشان‌دهنده همراهی و همزمانی

۱. سبأ: ۴۶.

۲. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، وحدت از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، ص ۲۰۰.

۳. «أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» و (فرمان) خدا و پیامبرش را اطاعت نمایید و نزاع (و کشمکش) نکنید تا سست نشوید و قدرت شما از میان نرود و صبر و استقامت کنید که خداوند با استقامت‌کنندگان است.

۴. طلاق: ۷.

۵. انشراح: ۵.

آن‌هاست. گویا راحتی در دل سختی‌ها نهفته است چنانکه رسول‌خدا ﷺ فرموده است: «إِنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ وَالْفَرْجَ مَعَ الْكُرْبِ وَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»^۱ همانا پیروزی با صبر همراه است و گشایش با گرفتاری، و بی‌گمان با هر دشواری، آسانی است». این قانون الهی حاکم بر سرنوشت بشر را می‌توان در تاریخ ملت‌ها مشاهده کرد و نتایج درخشان راحتی و گشایش را بعد از یک دوره سختی و مقاومت در برابر گرفتاری‌ها دید. شاید نمونه بارز آن را بتوان جنگ هشت‌ساله‌ای دانست که از سوی دشمنان انقلاب اسلامی بر ملت ایران تحمیل شد. ملت ایران در این جنگ، سخت‌ترین فشارها و کمبودها را تحمل کرد و در نتیجه تحمل و شکیبایی، سال‌ها از مواهب و گشایش‌های نسبی بهره‌مند شد.

گنج و گوهر، کی میان خانه‌هاست؟ گنج‌ها پیوسته در ویرانه‌هاست^۲

۱/۳. زمینه‌سازی گام دوم انقلاب

انقلاب اسلامی طی چهار دهه عمر خود، مراحل کمال را پشت سر گذاشته و به برکت مقاومت اسلامی به ظرفیت و توانمندی رسیده است که آن را می‌توان نقطه عزیمت گام دوم انقلاب قلمداد کرد. مقاومت اسلامی، ظرفیت‌های نهفته و گنج‌های پنهان انقلاب را نمایان کرد، استعدادهای جوانان را شکوفا نمود و مقدمات لازم برای حرکت به سمت هدف‌های والا در گام دوم انقلاب را فراهم کرد. گفتمان مقاومت اسلامی، نقش جهت‌گیری صحیح و هدایتگری انقلاب اسلامی را بر عهده دارد. همچنین گام دوم انقلاب بر اساس بیانیه صادره، برای مقابله با سبک زندگی غربی و بنای سبک زندگی اسلامی ایرانی و مبتنی بر مبانی انقلاب اسلامی، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه را طلب می‌کند.

۱/۴. ایجاد آمادگی جهت پذیرش ظهور

انتظار واقعی ظهور امام عصر علیه السلام، تابع وجود شرایط و مقدماتی است که باید در جامعه انسانی، به‌ویژه در جامعه مؤمنین ایجاد شود؛ مانند تعمیق ایمان دینی، پاکی دل، ذهن و عمل مؤمنین، صبر و پایداری بر امر و نهی الهی. وقتی مقاومت اسلامی در جامعه ایمانی و انقلابی نهادینه شود، آثار آن در افراد و جامعه ایمانی موجب

۱. علی بن حسن طبرسی، مشکاة الانوار فی غرر الاخبار، ج ۱، ص ۲۰.

۲. جلال الدین محمد بلخی، مثنوی معنوی، دفتر پنجم، بیت ۳۴۵۱.

پیدایش مقدمات و شرایط انتظار واقعی می‌شود. گفتمان مقاومت گامی به جلو برای پذیرش حاکمیت عدالت مطلقه و طهارت جامعه انسانی از پلیدی‌ها و ظلم‌هاست. این گفتمان در صورتی می‌تواند انتظار واقعی را به نمایش بگذارد و زمینه پذیرش عدالت حقه را فراهم سازد که ایمان، تقوا، اخلاق و عدالت را در مقیاس دولت اسلامی بر پا کند و با ایجاد دولت اسلامی طراز مقاومت، زمینه قسط و عدل وعده داده شده را ایجاد نماید.

۲. آثار منطقه‌ای مقاومت هوشمند

گفتمان مقاومت هوشمند جمهوری اسلامی، در سطح ملی تأثیرات بنیادینی بر تک تک انسان‌های مؤمن و انقلابی ایران و نیز بر روابط و نهادهای اجتماعی و ساختارها و نظام و حکومتی جمهوری اسلامی می‌گذارد. در سطح منطقه نیز منشاء آثار و برکات فراوانی است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۲/۱. شکل‌گیری الگوی مقاومت

شکل‌گیری انقلاب اسلامی، سرنگون‌سازی رژیم دست‌نشانده استکبار، ایجاد نظام اسلامی مستقل از شرق و غرب و مقاومت در برابر تمامی توطئه‌ها، جنگ، تحریم و دشمنی‌های حساب شده جبهه متحد استکباری، ایران اسلامی را به نمونه و الگویی معیار تبدیل کرده است. انقلاب اسلامی به مثابه الگوی مقاومت هوشمند منطقه، دارای ویژگی‌هایی همچون ایمان الهی، اعتقاد به مرکزیت دینی در هدایت قدرت و سیاست، برخورداری از رهبری واحد عالم و عادل دینی، شکل‌گیری روابط ولایی میان امت و امام امت، استقامت و پایداری عمومی جامعه در برابر مشکلات، توکل و اعتماد به خداوند و وعده‌های او، عاقبت‌اندیشی، هدفداری، مبارزه جدی و سازش‌ناپذیر با جبهه کفر و دیکتاتوری و استکبار، بی‌اعتمادی به ظالمان و قدرت‌های شیطانی عالم و مقابله با دنیاگرایی است. امید آزادی‌خواهان جهان اسلام تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، مقاومت فلسطین بود و آن را معیار مبارزه با ستم سازمان‌یافته جهانی در جبهه استکبار می‌دیدند. اکنون مقاومت اسلامی با محوریت جمهوری اسلامی ایران، معیار تمام عیار و موفق برای تقابل ایمان و عدالت با کفر و ظلم جهانی شده است؛ چنانکه مقام معظم رهبری مدظله‌العالی فرموده است: «اگر ملت‌های مظلوم دنیا بخواهند به کارنامه یک ملت نگاه کنند و نیرو بگیرند، احساس

عزت و شرف کنند و درس بگیرند، باید به این ملت نگاه کنند».^۱

۲/۲. تربیت انسان‌های بزرگ و معیار

یکی از مهم‌ترین محصولات مقاومت اسلامی که شاید بتوان آن را آخرین حلقه اهداف انبیا و ادیان الهی و نهضت‌های اصلاحی در تاریخ بشر دانست، پیدایش انسان‌هایی بزرگ و معیار شخصیت مطلوب است. قرآن کریم در صدر اسوه‌های بشری، رسول‌خدا ﷺ را اسوه و انسان معیاری برای پیشینیان که پیامبران‌شان با توسل به ایشان راه نجات و تقرب به پیشگاه الهی را پیدا کردند و نیز برای آنان که پس از آن حضرت تا قیامت می‌آیند، دانسته است: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»^۲ مسلماً برای شما در زندگی رسول‌خدا سرمشق نیکویی بود، برای آن‌ها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند».

جریان الگوهای برجسته بشری در همه تاریخ از ابتدای خلقت تا قیامت ادامه خواهد داشت. در تاریخ نورانی اسلام، ائمه معصومین علیهم‌السلام اسوه‌های برتر انسانی هستند که بر تاریخ جلوه‌گری می‌کنند. امام خمینی رحمته‌الله، مقام معظم رهبری مدظله‌العالی، سید حسن نصرالله و شهدای گرانقدری همچون شهید بهشتی، شهید رجایی و شهید سردار قاسم سلیمانی که در مکتب امام خمینی رحمته‌الله پرورش یافته و در مدرسه مقاومت آموخته و پخته و کارآمد شده‌اند، از دیگر اسوه‌ها و الگوهای جامعه بشری هستند.

۲/۳. صدور انقلاب و بیداری ملت‌ها

انقلاب اسلامی چه در اندیشه امام خمینی رحمته‌الله و چه در بیان امام خامنه‌ای مدظله‌العالی، صدور ارزش‌های آن است؛ نه توسعه‌طلبی جغرافیایی؛ چنانکه رسالت اسلام و انبیای الهی نیز بر همین مسئله استوار است. از همین روست که امام خمینی رحمته‌الله فرموده است: «ما انقلابمان را به تمام جهان جهان صادر می‌کنیم».^۳ امام خامنه‌ای رحمته‌الله نیز در تبیین صدور انقلاب فرموده است: «معنای صدور انقلاب این است که ملت‌های دنیا

۱. بیانات در دیدار نمایندگان مجلس، ۱۳۷۴/۰۳/۰۸.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2753>

۳. احزاب: ۲۱.

۴. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۱۴۸.

بینند یک ملت، با قدرت خود و با اتکای به اراده و عزم خویش و با توکل به خدا می‌تواند ایستادگی کند و تسلیم نشود.^۱ امام خمینی علیه السلام صدور فرهنگ و ارزش انقلاب را مبنای تبیین خود از صدور انقلاب دانسته و فرموده است: «ما که می‌گوییم می‌خواهیم انقلابمان را صادر کنیم، می‌خواهیم همین معنویتی را که در ایران پیدا شده است؛ صادر کنیم. این انقلاب فرهنگی‌مان را انقلاب اسلامی‌مان را به همه ممالک اسلامی صادر کنیم».^۲ مقام معظم انقلاب علیه السلام نیز نفوذ ارزش‌های انقلابی به منطقه را در قالب راهبرد بیداری اسلامی معرفی کرده و فرموده است: «امروز در منطقه ما، روحیه بیداری اسلامی در بسیاری از کشورها و ملت‌ها حاکم است».^۳ ایشان اطمینان می‌دهد که «بیداری اسلامی نابودشدنی نیست. بیداری اسلامی ان‌شاءالله به فضل الهی و به حول و قوه الهی به اهداف خود خواهد رسید».^۴

۲/۴. شکل‌گیری مقدمات تمدن نوین اسلامی

یکی از هدف‌های متعالی انقلاب اسلامی، رسیدن به تمدن نوین اسلامی است که توسط امام خامنه‌ای مدظله‌العالی به عنوان هدف بیان شده است: «این چیزی که جمهوری اسلامی به عنوان هدف غایی قرار داده، رسیدن به تمدن اسلامی، متنها تمدن متناسب با این زمان، تمدن نوین اسلامی است».^۵ ایشان اشاره می‌کند که انقلاب پرشکوه ملت ایران، تنها انقلابی است که یک چله پرافتخار را پشت سر گذاشته و اینک وارد دوم مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است.^۶

۱. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در سالروز میلاد حضرت ولی عصر علیه السلام، ۱۳۶۸/۱۲/۲۲
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2276>

۲. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۲۸۳.
 ۳. بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۷/۰۹/۰۴
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=41007>

۴. بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۴/۱۰/۰۸
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=31770>

۵. بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۸/۰۸/۲۴
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=44016>

۶. بیانیه گام دوم رهبر انقلاب به مناسبت ۴۰ سالگی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲
<https://farsi.khamenei.ir/gaam/2>

۳. آثار جهانی مقاومت هوشمند جمهوری اسلامی

هوشمندی مقاومت اسلامی و وجود رهبران با بصیرت آن، موجب شده جلوتر از دشمن حرکت کند. این مسئله موجب تأثیرگذاری خاص انقلاب اسلامی بر رویدادهای جهان به نحو قابل توجهی خواهد شد. نگاهی به برخی از مهم‌ترین آثار مقاومت بر حوادث جهان، می‌تواند نوید این فرضیه قرار گیرد.

۳/۱. ایجاد تزلزل در پایگاه‌های دشمن

دشمنان مقاومت از بدو انقلاب اسلامی تا کنون، سنگر به سنگر عقب‌نشینی کرده‌اند؛ چنانکه با چنگ و دندان کوشیدند رژیم وابسته پهلوی را حفظ کنند، اما انقلاب اسلامی آن را از میان برد. زمینه حمله رژیم بعثی صدام به انقلاب اسلامی را فراهم، و با تمام توان از آن حمایت کردند؛ در حالی که سرانجام انقلاب اسلامی مستحکم و پایدار ماند و رژیم صدام و آبروی نظام استکباری شرق و غرب و ایستگاه منطقه آنان رفت. شکل‌گیری نهضت مقاومت در لبنان، فلسطین، سوریه، عراق و یمن علی‌رغم جبهه متحد کفر جهانی در تقابل با آن‌ها و نیز قدرتمندتر شدن آنان، موجب ناکامی دشمن و عقب‌نشینی آن‌ها از موضع استکباری‌شان شده است. امروز پایگاه‌های دشمن در منطقه چنان متزلزل و ناامن است که هر چند گاه این زمزمه بلند می‌شود که ماندن در منطقه، صرفه اقتصادی و نظامی برایشان ندارد. خروج بدون دستاورد از افغانستان و عراق و در آینده در دیگر پایگاه‌های آنها در منطقه، گواه این ادعاست.

۳/۲. ایجاد بازدارندگی در مقابل تهدیدات و تهاجمات دشمن

امروز نه تنها جمهوری اسلامی ایران، بلکه کلیت مقاومت به هوشمندی رسیده است که نه تنها به سرعت می‌تواند نوع جنگ سخت و نرم را انتخاب کند؛ بلکه توانش را در سطح منطقه به گونه‌ای گسترش داده و تعبیه نموده است که در اصطلاح نظامی، بازدارندگی ایجاد نموده و امکان ضربه اول را از دشمن سلب کرده است. آمادگی همیشگی، ریشه در فرمان الهی به مومنین دارد: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ»^۱ و برای (آمادگی مقابله با) دشمنان، هرچه می‌توانید از نیرو و از اسبان سواری فراهم کنید تا دشمن خدا و دشمن خودتان و نیز (دشمنانی) غیر از اینان را که شما آنان را نمی‌شناسید، ولی خداوند آنها را می‌شناسد،

۱. انفال: ۶۰.

به وسیله آن بترسانید، و در راه خدا (و تقویت بنیه دفاعی اسلام) هرچه انفاق کنید، پاداش کامل آن به شما می‌رسد و به شما ستم نخواهد شد». طبق این فرمان، باید توان نظامی را تا اندازه‌ای در مقابل دشمن افزایش داد که به تعبیر مقام معظم رهبری علیه‌السلام «دشمن را بیمناک کند، نه بیمناک از تجاوز شما که شما اهل تجاوز نیستید؛ بیمناک از ایستادگی شما، بیمناک از فکر حمله به شما».^۱

امام خمینی علیه‌السلام نیز با توجه بر اینکه «غفلت از تقویت بنیه دفاعی کشور، تعاون و تجاوز بیگانگان و نهایتاً تحمیل جنگ‌ها و توطئه‌ها را به دنبال می‌آورد»،^۲ بر ضرورت توانمندی بازدارندگی انقلاب و مقاومت اسلامی تأکید کرده است.

۳/۳. گسترش اسلام ناب در جهان

اگر چه جریان اسلامی که قرن‌ها صاحب حکمرانی به نام اسلام بود و پس از جنگ جهانی اول و فروپاشی دولت عثمانی، قدرت سیاسی خود را از دست داد و بقایای آن با عناوین مختلفی همچون وهابیت با مرکزیت عربستان سعودی، اخوان المسلمین با مرکزیت مصر، همراهی ترکیه و قطر، طالبان در پاکستان و افغانستان، القاعده در افغانستان و نیز داعش، برای ایجاد دولت اسلامی فعالیت‌هایی انجام دادند؛ اما وجود آسیب‌های ناشی از عدم اصالت و بی‌ارتباطی با نبوت و امامت، آمیختگی با کانون‌های فسادآمیز قدرت جهانی، از سویی مانع رشد، استقرار و مقبولیت آنان به عنوان الگوی حکومتی اصیل با مقبولیت مردمی و معقولیت نزد فرهیختگان عالم شده است. از سوی دیگر آنان گرفتار افراط و تفریط شده و با انحراف از مسیر حق، به عنوان ابزاری در دست کانون‌های قدرت فاسد جهانی و سرویس‌های اطلاعاتی نظام‌های استکباری برای ایجاد تفرقه و جنگ خانگی در جوامع اسلامی به کار گرفته شده‌اند. آنان بر خلاف صریح آموزه‌ها و اهداف اسلامی، اولویت خود را تغییر داده و با نظام‌های استکباری صهیونیسم جهانی و مافیای قدرت و ثروت بین‌المللی همراه و همکار شده‌اند.

در نقطه مقابل این جریان، مقاومت اسلامی هوشمندی است که ریشه در اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و آموزه‌های معارف اهل بیت علیهم‌السلام دارد. این جریان با وجود مزیت‌های

۱. بیانات در دانشگاه افسری امام علی علیه‌السلام، ۱۹/۰۸/۱۳۹۰.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17868>

۲. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۲۱.

ناشی از اصالت، ارتباط کانون رهبری آن با نبوت و امامت از طریق نیابت، یکپارچگی در رهبری، داشتن نظام اولویت‌ها در دشمنی و دوستی و رعایت اصل قرآنی «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ»^۱؛ هیچ‌گاه جای دوست و دشمن را عوض نکرده است و در مجموعه جهان اسلام هر جا که لازم باشد، با انعطاف و کوتاه آمدن مانع تضعیف قدرت داخلی مسلمین شده است. این امر یکی از مصادیق بارز هوشمندی این جبهه است که در عین حفظ دشمنی آشتی‌ناپذیر با جبهه کفر و شرک و استکبار جهانی، وحدت جامعه اسلامی را حفظ کرده است. این مسئله نشان‌دهنده معقولیت این جبهه و مقبولیت آن نزد عقلای جهان اسلام و حتی آزادی‌خواهان جهان و در نتیجه گسترش تفکر اسلام ناب با محوریت اهل بیت علیهم‌السلام خواهد شد.

فهرست منابع

کتاب

قرآن کریم

۱. جوینی، عطاملک بن محمد، تاریخ جهانگشای جوینی، تهران: ارغوان، ۱۳۷۰ش.
۲. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل‌البیت علیهم‌السلام لإحیاء التراث، ۱۴۰۹ق.
۳. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۵ش.
۴. صالح‌نژاد، حسن، «مفهوم قدرت هوشمند و نقش آن در سیاست جدید»، تهران: دفتر مطالعات سیاسی (گروه مطالعات بنیادی حکومتی)، ۱۳۹۸ش.
۵. طبرسی، علی بن حسن، مشکاة الانوار فی غرر الاخبار، قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۴۳ش.
۶. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۰ش.
۷. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۸. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه‌السلام وحدت از دیدگاه امام خمینی علیه‌السلام، تبیان، دفتر ۱۵، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه‌السلام، ۱۳۸۶ش.
۹. موسوی خمینی، سید روح‌الله، صحیفه نور، تهران: مرکز مدارك فرهنگي انقلاب اسلامی، ۱۳۶۱ش.

۱. فتح: ۲۹.

۱۰. بلخی، جلال‌الدین محمد، *مثنوی معنوی*، چاپ ۲۵، تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۹۷ش.

سایت‌ها

پایگاه اطلاع‌سانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله العظمی سید علی حسینی خامنه‌ای.

پاسخ به پرسش‌های مناطق مشترک

حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالله مؤمنی*

مقدمه

یکی از شیوه‌های بیان معارف در قرآن، سنت پرسش و پاسخ است: «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي؛^۱ و از تو درباره روح سؤال می‌کنند، بگو روح از فرمان پروردگار من است». بی‌شک نشاط علمی جامعه در زمینه‌های گوناگون در گرو پرسش و پاسخ است. راه مقاوم‌سازی باورها و جداسازی آن‌ها از خرافات نیز پاسخ‌های منطقی به پرسش‌هاست. در این مقاله تلاش شده است به پاسخ برخی از پرسش‌هایی که شیعیان در مناطق مشترک بیشتر مورد سؤال قرار می‌گیرند، پرداخته شود.

۱. آیا نیاکان پیامبر ﷺ یکتاپرست بودند؟

با توجه به اینکه تعداد انگشت‌شماری از اعراب آن زمان به خداوند و خالق هستی اعتقاد داشتند، مقصود از ایمان نیاکان پیامبر ﷺ یکتاپرستی آنان و پرهیز از پرستش بت‌هاست. بیشتر دانشمندان اهل سنت یکتاپرستی نیاکان پیامبر ﷺ را نپذیرفته‌اند و به کفر آنان معتقدند. آنان برای این عقیده خود به آیه‌ای از قرآن استدلال می‌کنند که از به بت‌پرستی «آزر»، پدر حضرت ابراهیم ﷺ که یکی از اجداد پیامبر ﷺ است، اشاره کرده است.^۲

پاسخ: واژه «أب»، «پدر» و ... در زبان عربی، فارسی و دیگر زبان‌ها همان‌گونه که

* کارشناس ارشد مذاهب اسلامی.

۱. اسراء: ۸۵.

۲. انعام: ۷۴، مریم: ۱۴ و ۴۲، شعراء: ۶۹ و ۷۰.

درباره پدر صُلبی به کار می‌رود، به سرپرست، عمو، معلم، پدرخوانده و ... نیز اطلاق می‌شود؛ چنانکه لفظ «ابن» و «پسر» نیز هم مشمول پسر صُلبی و هم پسر دختر، شاگرد و ... می‌شود. در قرآن هنگامی که حضرت یعقوب علیه السلام در وقت وفات از پسرانش سؤال می‌کند پس از من چه چیز را می‌پرستید؟ آن‌ها می‌گویند: «قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ»^۱ گفتند ما معبود تو و معبود پدرانت ابراهیم و اسماعیل و اسحاق را می‌پرستیم». در این آیه لفظ «پدر» بر اسماعیل علیه السلام اطلاق شده است، در حالی که آن حضرت عموی یعقوب علیه السلام بود. علامه طباطبایی با استناد به آیاتی از قرآن ثابت می‌کند که آزر عموی حضرت ابراهیم علیه السلام بوده است.^۲ برخی مفسرین و محققین همچون مسعودی، یعقوبی، ماوردی، سنوسی، تلمسانی و سیوطی ایمان اجداد پیامبر صلی الله علیه و آله را پذیرفته‌اند.^۳

شیعه بر این باور است که نور مقدس پیامبر صلی الله علیه و آله در صُلب و رحم مشرکی قرار نگرفته است؛ از این رو پدر، مادر و اجداد پیامبر صلی الله علیه و آله تا حضرت آدم علیه السلام همگی یکتاپرست بوده‌اند.^۴ گروهی از آنان ایمان خویش را اظهار کرده و گروهی دیگر پنهان و تقیه نموده‌اند.^۵ شیخ صدوق می‌نویسد: «اعتقادنا فیهم إناهم مسلمون من آدم الی أیه عبدالله»^۶ اعتقاد ما درباره نیاکان پیامبر صلی الله علیه و آله آن است که از حضرت آدم علیه السلام تا عبدالله پدر پیامبر صلی الله علیه و آله همگی یکتاپرست بوده‌اند». شیخ مفید نیز دیدگاه شیخ صدوق را پذیرفته است.^۷ ابوعلی طبرسی، مفسر شیعه نیز معتقد است علمای شیعه بر این مطلب اجماع دارند که تمامی اجداد پیامبر صلی الله علیه و آله یکتاپرست بوده‌اند.^۸

آیات

الف: «الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ وَتَقْلَبُ فِي السَّاجِدِينَ»^۹ همان کسی که تو را هنگامی که

۱. بقره: ۱۳۳.

۲. سید محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ص ۱۷۱ - ۱۶۸.

۳. جعفر مرتضی عاملی، الصحیح من سیرة النبی الأعظم، ج ۲، ص ۷۳.

۴. همان.

۵. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۵، ص ۱۱۷.

۶. محمد بن علی صدوق، الاعتقادات الامامیه، ص ۱۱۰.

۷. محمد بن محمد مفید، تصحیح اعتقادات الامامیه، ص ۱۳۹.

۸. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۶، ص ۷۹۸.

۹. شعراء: ۲۱۸.

(برای عبادت) بر می‌خیزی، می‌بیند و به انتقال تو در اهل سجود (و به دوران تحولت از اصلاّب شامخه به ارحام مطهره) آگاه است».

طبرسی در معنای این آیه می‌نویسد: «روح پیامبر ﷺ در صُلب پیامبران قرار داشت؛ پیامبری بعد از پیامبر دیگر تا اینکه خداوند او را از صُلب پدرش از ازدواجی پاک و دور از هر گونه ناپاکی از زمان آدم ﷺ به بعد بیرون فرستاد». بنابراین آیه، گواهی بر یکتاپرست بودن نیاکان پیامبر ﷺ است. در تفاسیر روایی شیعه نیز ذیل این آیه روایاتی که بر یکتاپرست بودن اجداد پیامبر ﷺ دلالت دارند، بیان شده است.^۱ محمود آلوسی نیز معتقد است اگر مراد از ساجدان، مؤمنان باشد؛ با این آیه بر وجود ایمان پدران پیامبر خدا ﷺ استدلال شده است و جمعی از اجله اهل سنت بر این عقیده استوارند.^۲

ب: «رَبَّنَا وَ اجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ ... وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ»^۳ پروردگارا! ما را تسلیم فرمان خود قرار ده و از دودمان ما، امتی که تسلیم فرمانت باشند، به وجود آور ... پروردگارا، در میان آنان رسولی از خودشان برانگیز.»
«وَ اجْعَلْهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ»^۴ و خدا این خداپرستی را در همه ذریت او تا قیامت کلمه باقی گردانید، باشد که (همه فرزندانش به خدای یکتا) رجوع کنند».

این آیات به صراحت گواهی می‌دهد که در نسل ابراهیم ﷺ همواره یکتاپرست و مسلمان وجود داشته است. پیامبر ﷺ نیز در روایتی فرموده است: «من پیوسته در بهترین خانواده‌ها و نیکوترین فرقه‌ها بودم».^۵ بنابراین نمی‌توان پذیرفت یکی از اجداد پیامبر ﷺ کافر باشند؛ چرا که یا باید گفت در آن زمان هیچ گروهی مؤمن نبوده است که با آیه قرآن ناسازگار است و یا باید گفت با وجود گروه مؤمن، پیامبر ﷺ (پنا بر خدا) از نسل گروه کافر بوده است که باز با کلام آن حضرت سازگار نیست. در حالت سوم و با وجود گروه مؤمن، باید پیامبر ﷺ را از نسل کفار و در عین حال نسل ایشان را بهترین بدانیم که به معنای بهتر دانستن خاندان کافران از خاندان

۱. محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص ۶۸.

۲. محمود بن عبدالله آلوسی، روح المعانی، ج ۱۰، ص ۱۳۵.

۳. بقره: ۱۲۸.

۴. زخرف: ۲۸.

۵. محمد بن عیسی ترمذی، سنن الترمذی، ج ۵، ص ۵۸۴؛ محمد بن اسماعیل بخاری، صحیح بخاری،

ج ۴، ص ۱۸۹.

یکتاپرست است و با آیه شریفه «وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ...»^۱ همانا بنده مؤمن بسی بهتر از آزاد مشرک است»، مخالف است. با بطلان این سه احتمال باید پذیرفت که تمامی نیاکان پیامبر ﷺ موحد بوده‌اند.

روایات

در منابع حدیثی شیعه روایات بسیاری ایمان اجداد پیامبر ﷺ را اثبات می‌کند. جابر بن عبدالله انصاری از رسول خدا ﷺ چنین نقل می‌کند:

إِنَّ اللَّهَ (تَعَالَى) لَمَّا أَحَبَّ أَنْ يَخْلُقَنِي، خَلَقَنِي نُطْفَةً بَيْضَاءَ طَيِّبَةً، فَأَوْدَعَهَا صُلْبَ أَبِي آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَلَمَّ يَزَلْ يَنْقُلُهَا مِنْ صُلْبِ طَاهِرٍ إِلَى رَحِمِ طَاهِرٍ إِلَى نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، ثُمَّ كَذَلِكَ إِلَى عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَلَمَّ يُصْبِنِي مِنْ دَنَسِ الْجَاهِلِيَّةِ؛^۲ همانا خداوند هنگامی که خواست مرا بیافریند، مرا به شکل نطفه‌ای سفید و پاک آفرید و سپس آن را در پشت آدم ﷺ قرار داد، و پیوسته آن را از پشت و رحم‌های پاک به دیگری انتقال می‌داد تا اینکه به پشت نوح و ابراهیم ﷺ راه یافت، سپس به همین ترتیب به عبدالمطلب رسید، از پلیدی‌های جاهلیت هیچ چیز دامن مرا نیالود.

امیرالمؤمنین ﷺ ضمن بیان ویژگی‌های پیامبران می‌فرماید:

خداوند پیامبران را در بهترین ودیعتگاه‌ها به ودیعت نهاد و در شریف‌ترین قرارگاه‌ها جای داد. آنان را از صُلب‌هایی کریم به رحم‌هایی پاکیزه منتقل فرمود. هر گاه یکی از ایشان از جهان رخت بریست، دیگری برای اقامه دین خدا جای او را گرفت تا کرامت نبوت از سوی خداوند سبحان نصیب محمد ﷺ گردید. او را از نیکوترین خاندان‌ها و عزیزترین دودمان‌ها بیرون آورد، از شجره‌ای که پیامبرانش را از آن آشکار نموده بود و امینان وحی خود را از آن برگزیده بود. خاندان او، بهترین خاندان‌هاست و اهل بیتش، نیکوترین اهل بیت‌ها.^۳

در متون تاریخی نیز دلایلی بر یکتاپرست بودن نیاکان پیامبر ﷺ وجود دارد؛ مانند دعای عبدالمطلب هنگام هجوم ابرهه به مکه برای خراب کردن کعبه و توکل او به خداوند متعال^۴ یعقوبی می‌نویسد: «حضرت عبدالمطلب، جد پیامبر ﷺ به دلیل عمل

۱. بقره: ۲۲۱.

۲. محمد بن حسن طوسی، الامالی، ج ۱، ص ۵۰۰.

۳. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، ص ۱۳۹، خطبه ۹۴.

۴. اسماعیل بن عمر ابن کثیر قرشی، السیرة النبویة، ج ۱، ص ۳۴.

به آیین حنیف ابراهیمی به ابراهیم ثانی ملقب شده بود».^۱
 از عبدالمطلب شعری نیز نقل شده است که بر موحد بودن ایشان دلالت می‌کند:
 یا رب أنت الأحد الفرد الصمد
 إن شئت ألهمت الصواب و الرشاد^۲
 «ای پروردگارا! تو احد، فرد و صمد هستی. اگر بخواهی، راه راست و رستگاری را
 الهام می‌کنی».
 بنابراین پیامبر ﷺ از صلب یکتاپرستانی است که پاک‌ترین و بهترین اهل زمان خود
 بوده‌اند.

۲. بدعت چیست و مصادیق و احکام آن کدام است؟

بدعت در لغت از ریشه «بدع» به معنای ایجاد امر تازه و بدون سابقه است.^۳ در
 اصطلاح نیز به معنای ایجاد پدیده‌ای است که سابقه‌ای از آن در قرآن، سنت، اجماع
 و دیگر ادله شرعی نباشد و البته با نیت شرعی‌سازی (تشریح) همراه باشد.^۴ در برخی
 آیات قرآن، بدعت به معنای تجاوز از حدود الهی و ظلم،^۵ افترا بر خداوند^۶ و گناه^۷
 آمده است. در روایات فریقین نیز بدعت، نکوهش و از گناهان معرفی شده است.^۸ از
 همین روست که علمای شیعه و اهل سنت بدعت را حرام و از مصادیق کفر و شرک
 دانسته‌اند.

تعریف بدعت

مسلمانان همواره درباره علت بدعت اختلاف داشته‌اند و مذاهب اسلامی یکدیگر را
 به بدعت متهم می‌کنند. ابن تیمیه افراد و گروه‌های بسیاری را به بدعت متهم کرده و
 بسیاری از اعمال و رفتار رایج را بدعت دانسته است.^۹

۱. احمد بن اسحاق یعقوبی، تاریخ الیعقوبی، ج ۲، ص ۱۱.

۲. همان، ج ۱، ص ۲۴۷.

۳. خلیل بن احمد فراهیدی، العین، ج ۲، ص ۵۴.

۴. احمد بن علی ابن حجر عسقلانی، فتح الباری، ج ۱۳، ص ۲۵۳.

۵. مائده: ۸۷.

۶. انعام: ۱۴۴.

۷. نحل: ۲۵.

۸. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۵۶؛ احمد بن حنبل شیبانی، مسند أحمد، ج ۲۸، ص ۳۷۵.

۹. احمد بن عبدالحلیم ابن تیمیه، مجموعه الرسائل والمسائل، ج ۱، ص ۱۲۵.

برخی همچون بر بهاری، ابن تیمیه^۱ و محمد بن عبدالوهاب، با خلط معنای لغوی و اصطلاحی دامنه بدعت را توسعه داده و پدیده‌های جدید پس از رحلت پیامبر ﷺ را بدعت و حرام دانسته‌اند؛ مواردی همچون خواندن ذکر یا دعا بعد از اذان، تلاوت با صدای بلند، مجلس بزرگداشت موالید و وفیات برای بزرگان دین، مولودی‌خوانی، بلند گفتن ذکر لا اله الا الله بلند کردن هنگام تشییع جنازه، آویختن پرچم در تکایا. برخی دیگر با تقسیم پدیده‌های پس از رحلت رسول خدا ﷺ به دو قسم شایسته و ناشایست، بدعت ناشایست را حرام کرده‌اند.^۲ منشأ اصلی این تقسیم‌بندی نیز قول خلیفه دوم درباره نماز تراویح است که به دستور وی در شب‌های ماه رمضان به صورت جماعت خوانده و گفته شد: «نِعْمَ الْبِدْعَةُ هَذِهِ،^۳ این چه بدعت نیکویی است». گروهی نیز عملی را بدعت می‌دانند که دارای دو ویژگی باشد: ریشه و دلیلی در شریعت اسلام برای آن عمل یافت نشود، وانمود کردن آن عمل به عنوان طریق شرعی.^۴

دیدگاه سوم، بهترین دیدگاهی است که تا کنون ارائه شده است و روایات اسلامی آن را تأیید می‌کند؛ زیرا در بسیاری از روایات بدعت را در برابر سنت به کار برده و سنت، یعنی روشی که پیامبر ﷺ آن را بنیان نهاده و بر آن مواظبت داشته است. به قرینه مقابله روشن می‌شود که بدعت، شیوه‌ای است که بانی آن پیامبر ﷺ نبوده است و آن شیوه به نام دین رواج داده شده است. مواردی نیز که در روایات به عنوان مصادیق بدعت یاد شده، مؤید این مدعاست. بنابراین نوآوری‌هایی که ارتباطی به شریعت ندارد و مسئله عرفی و عادی است، بدعت نخواهد بود. اساس بدعت به این نکته باز می‌گردد که آن پدیده، فاقد ریشه شرعی است و شرعی‌سازی شده است. این در حالی است که اگر دلیلی شرعی به صورت خاص یا کلی یا حتی عمومات بر مشروعیت آن دلالت داشته باشد، آن عمل بدعت نخواهد بود.^۵ بسیاری از رفتارهای شیعه که توسط برخی بدعت شمرده شده است، تحت

۱. محمد بن ابی یعلی، طبقات الحنابلة، ج ۲، ص ۱۸؛ سلیمان بن سمحان نجدی، الهدایة السنیة والتحفة الوهابیة النجدیة، ج ۱، ص ۴۷.

۲. جعفر سبحانی، البدعه و آثارها الموقیة، ص ۲۶ و ۲۷.

۳. محمد بن اسماعیل بخاری، صحیح بخاری، ج ۳، ص ۴۵.

۴. ملا احمد نراقی، عوائد الایام، ج ۱، ص ۱۱۲.

۵. احمد بن علی ابن حجر عسقلانی، فتح الباری، ج ۱۳، ص ۲۵۴.

عمومات و ضوابط کلی شرع قرار می‌گیرد؛ مانند مجالس جشن و سوگواری اهل بیت علیهم‌السلام که مصداق و جلوه محبت اهل بیت است.

۳. آیا جمله «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرِ الْعَمَلِ» جزء اذان و اقامه است و چرا اهل سنت در اذان صبح، «الصلوة خیر من النوم» می‌گویند؟

فقهای شیعه، زیدیه و اسماعیلیه عبارت «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرِ الْعَمَلِ» (حی‌عله) را یکی از اجزای اذان و اقامه می‌دانند^۱ و به روایات بسیاری در این زمینه استدلال کرده‌اند.^۲ این در حالی است که فقهای اربعه اهل سنت این جمله از فقرات اذان و اقامه نمی‌دانند^۳ و عبارت «الصلوة خیر من النوم» (تثویب) را در اذان صبح مستحب می‌دانند.^۴ در برخی منابع اهل سنت عبارت «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرِ الْعَمَلِ» جزئی از اذان دانسته شده است؛ چنانکه از عبدالله بن عمر چندین روایت نقل شده است که این عبارت را در اذان می‌آورده است.^۵ بر اساس نقل بیهقی، ابو امامه، سهل بن حنیف و بلال حبشی نیز این عبارت را در اذان‌شان آورده‌اند.^۶ فقهای اهل سنت این روایات را نمی‌پذیرند؛ زیرا معتقدند این روایات در مصادر حدیثی دست دوم آمده و راویان احادیث ضعیف و از درجه اعتبار ساقط هستند. برخی نیز معتقدند این جمله در عصر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم جز اذان بوده و در عصر خلیفه دوم به خاطر مصلحت‌اندیشی وی که این جمله موجب اهمیت دادن بیش از اندازه مسلمانان به نماز و سستی آنان نسبت به جهاد می‌شود، از اذان حذف شد؛^۷ چنانکه در حدیثی از امام باقر و امام صادق علیهما‌السلام آمده است:

كَانَ الْأَذَانُ بِحَيِّ عَلَيَّ خَيْرِ الْعَمَلِ عَلَيَّ عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَبِهِ أُمِرُوا فِي أَيَّامِ أَبِي بَكْرٍ وَ صَدْرٍ مِنْ أَيَّامِ عُمَرَ ثُمَّ أَمَرَ عُمَرُ بِقَطْعِهِ وَ حَذْفِهِ مِنَ الْأَذَانِ وَ الْإِقَامَةِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ إِذَا سَمِعَ النَّاسُ أَنَّ الصَّلَاةَ خَيْرُ الْعَمَلِ تَهَاوَنُوا بِالْجِهَادِ وَ تَحَلَّفُوا عَنْهُ؛^۸ جمله «حی علی خیر

۱. علی بن حسین سید مرتضی، الانتصار، ص ۱۳۷؛ حافظ علوی، الاذان بحی علی خیر العمل، ص ۹۱.
۲. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴۱۶.
۳. محمد شوکانی، نیل الاوطار، ج ۲، ص ۴۶.
۴. عبدالرحمن الجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، ج ۱، ص ۲۸۲.
۵. ابوبکر بن حسین بیهقی، السنن الکبری، ج ۱، ص ۴۲۴؛ عبدالله بن محمد ابن ابی شیبیه، المصنف، ج ۱، ص ۱۹۶.
۶. سلیمان بن احمد طبرانی، المعجم الکبیر، ج ۱، ص ۳۵۲.
۷. سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی، شرح المقاصد فی علم الکلام، ج ۵، ص ۲۸۳.
۸. نعمان بن محمد ابن حیون مغربی، دعائم الإسلام، ج ۱، ص ۱۴۲.

العمل» در زمان رسول خدا ﷺ و نیز در زمان ابوبکر و اوایل خلافت عمر گفته می‌شد. سپس عمر دستور حذف آن را داد. وقتی علت آن را پرسیدند، گفت: مردم عوام وقتی بشنوند که نماز بهترین عمل است، در جهاد سستی کرده و از رفتن به جبهه خودداری می‌کنند.

این تصمیم خلیفه، اجتهاد در برابر نص است؛ زیرا مگر جنگ‌های زمان خلفا از غزوات و سرایای پیامبر ﷺ مهم‌تر بوده است که پیامبر ﷺ از گفتن این جمله نهی نکرد.

۴. نذر برای اولیا خدا چه حکمی دارد؟

یکی از اقسام نذر رایج میان مسلمانان، نذر عملی مانند قربانی برای خدا و هدیه دادن ثواب آن به یکی از اولیای الهی یا بندگان صالح خداست. برخی نیز نذر می‌کنند که در صورت برطرف شدن گرفتاری خود، مبلغی یا گوسفندی را نذر اطعام فقرا یا زائران کنند. نذر آنان برای خداست، اما ثواب آن عمل هدیه به ولی خداست. در میان علمای اهل سنت، تنها فرقه وهابیت این نوع نذر کردن را حرام و معصیت دانسته‌اند؛ چنانکه ابن تیمیه می‌گوید نذر برای قبر یا اهل قبور، حرام و معصیت است.^۱ ارزش هر عملی، به نیت آن عمل است. اگر نذر برای غیر خدا باشد، به این نیت که آن شخص شایسته این نذر است و زمام امور به دست اوست، شرک محسوب می‌شود؛ اما اگر نیت نذرکننده صدقه‌ای باشد تا ثواب آن به ولی خدا برسد، قطعاً صحیح است. خالدی، عالم اهل سنت پس از تأیید این مطلب می‌گوید: «تصور اینکه انبیا و صالحین بت‌هایی هستند - پناه بر خدا - و نیز عیدهایی از اعیاد جاهلیت است، از گمراهی و خرافات و جسارت این گروه بر انبیای الهی و اولیای اوست».^۲ در نقل تاریخی آمده است: شخصی نذر کرد که شتری را در منطقه‌ای نحر کند. از پیامبر ﷺ در این باره سؤال نمود. حضرت فرمود: «در آن مکان بتی که عبادت شود، وجود دارد؟». عرض کرد: «خیر». حضرت دوباره فرمود: «آیا در آن مکان، عید مشرکین گرفته می‌شود؟». عرض کرد: «خیر». آنگاه حضرت فرمود: «به نذر خود وفا

۱. احمد بن عبدالحلیم ابن تیمیه، *اقتضاء الصراط المستقیم*، ص ۳۱۵.

۲. داوود بن سلیمان خالدی، *صلح الإخوان*، ص ۱۰۲.

کن».^۱ همچنین شخص دیگری نیز نقل می‌کند: پدرم به پیامبر ﷺ عرض کرد: «من نذر کرده‌ام که پنجاه گوسفند در بوانه ذبح کنم». حضرت فرمود: «آیا در آنجا چیزی از این بت‌ها وجود دارد؟». جواب داد: «خیر». حضرت فرمود: «پس به نذرت وفا کن».^۲

ابی داوود نیز نقل کرده است که زنی نزد رسول‌خدا ﷺ آمد و عرض کرد: «ای رسول‌خدا ﷺ! ... من نذر کرده‌ام که در فلان مکان - که در آنجا اهل جاهلیت ذبح می‌کردند - ذبح نمایم». پیامبر ﷺ فرمود: «آیا در آنجا بت بزرگ است؟». آن زن عرض کرد: «خیر». حضرت نیز فرمود: «آیا بت کوچک است؟». عرض کرد: «خیر». در این هنگام پیامبر ﷺ فرمود: «به نذرت وفا کن».^۳

فهرست منابع

۱. ابن ابی شیبیه، محمد بن عبدالله، المصنف، چاپ اول، ریاض: مکتبه الرشد، ۱۴۰۹ق.
۲. ابن ابی یعلی، محمد بن محمد، طبقات الحنابلة، بیروت: دارالمعرفه، بی تا.
۳. ابن تیمیة، احمد بن عبدالحلیم، اقتضاء الصراط المستقیم، تحقیق ناصر عبدالکریم العقل، چاپ هفتم، بیروت: دار العالم الکتب، ۱۴۱۹ق.
۴. _____، مجموعه الرسائل والمسائل، مصر: المنار، ۱۳۴۹ق.
۵. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، فتح الباری، بیروت: دارالمعرفة، ۱۳۷۹ق.
۶. ابن حیون مغربی، نعمان بن محمد، دعائم الإسلام، تحقیق آصف فیضی، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۳۸۵ق.
۷. ابن حنبل، احمد بن محمد، المسند احمد بن حنبل، تحقق شعیب الأرئوط، چاپ اول، بیروت: مؤسسه الرسالة، ۱۴۲۱ق.
۸. ابن کثیر قرشی، اسماعیل بن عمر، السیرة النبویة، تحقیق مصطفی عبدالواحد، بیروت: دارالطباعه، ۱۳۹۵ق.
۹. ابن ماجه قزوینی، محمد بن یزید، سنن ابن ماجه، تحقیق محمدفؤاد عبدالباقی، بی جا: دار إحياء الکتب العربیة، بی تا.

۱. ابوداود سلیمان بن اشعث سجستانی، سنن ابی داوود، ج ۳، ص ۲۳۸.

۲. محمد بن یزید ابن ماجه قزوینی، سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۶۸۸.

۳. ابی داود سلیمان بن اشعث سجستانی، سنن ابی داود، ج ۳، ص ۲۳۸؛ علی اصغر رضوانی، سلسله مباحث وهابیت‌شناسی، ص ۶۸.

۱۰. ابوداود سجستانی، سلیمان بن اشعث، سنن أبی داود، تحقیق محمد محیی‌الدین عبدالحمید، بیروت: المكتبة العصرية، بی تا.
۱۱. آلوسی، محمود بن عبدالله، روح المعانی، تحقیق علی عبدالباری عطیة، چاپ اول، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۵ق.
۱۲. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، تحقیق محمدزهیر بن ناصرالناصر، چاپ اول، بیروت: دار طوق النجاة، ۱۴۲۲ق.
۱۳. بیهقی، ابوبکر بن حسین، السنن الکبری، دار الکتب العلمیة، بیروت - لبنات چاپ دوم، ۱۴۲۴ق.
۱۴. ترمذی، محمد بن عیسی، سنن الترمذی، تحقیق إبراهیم عطوة، چاپ دوم، مصر: شركة مصطفى البابي، ۱۳۹۵ق.
۱۵. تفتازانی، سعدالدین مسعود بن عمر، شرح المقاصد فی علم الکلام، چاپ اول، قم: الشریف الرضی، ۱۴۰۹ق.
۱۶. الجزیری، عبدالرحمن، الفقه علی المذاهب الأربعة، چاپ دوم، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۲۴ق.
۱۷. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، تحقیق: مؤسسة آل‌البت علیهم السلام، قم: مؤسسة آل‌البت علیهم السلام، بی تا.
۱۸. خالدی، داوود بن سلیمان، صالح الاخوان، مصر: المنار، بی تا.
۱۹. رضوانی، علی اصغر، سلسله مباحث وها بیت شناسی: وها بیت و توجه به اولیاء، قسم، دعا، نذر و قربانی، چاپ اول، تهران: مشعر، ۱۳۹۰ش.
۲۰. سبحانی، جعفر، البدعه و آثارها الموبقه، تهران، مشعر، ۱۴۱۶ق.
۲۱. سید مرتضی، علی بن حسین، الانتصار، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۵ق.
۲۲. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، چاپ اول، قم: هجرت، ۱۴۱۴ق.
۲۳. شوکانی، محمد بن علی، نیل الاوطار، چاپ اول، مصر: دارالحدیث، ۱۴۱۳ق.
۲۴. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، بیروت: مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ق.
۲۵. طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الکبیر، چاپ دوم، قاهره: مكتبة ابن تیمیة، بی تا.
۱. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تصحیح فضل الله یزدی طباطبایی؛ چاپ سوم، تهران: ناصرخسرو، ۱۳۷۲ش.

۲۶. طوسی، محمد بن حسن، الامالی، چاپ اول قم: دار الثقافة، قم، ۱۴۱۴ق.
۲۷. _____، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
۲۸. صدوق، محمد بن علی، اعتقادات الامامیه، چاپ دوم، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۴ق.
۲۹. عاملی، جعفر مرتضی، الصحیح من سیرة النبی الأعظم، چاپ چهارم، قم: دارالحديث، ۱۴۲۶ق.
۳۰. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، بیروت: دار و مكتبة الهلال بی تا.
۳۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ق.
۳۲. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، چاپ دوم، بیروت: مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۳ق.
۳۳. مفید، محمد بن محمد، تصحیح اعتقادات الامامیه، تحقیق حسین درگاهی، چاپ دوم، قم: کنگره شیخ ۱۴۱۴ق.
۳۴. نجدی، سلیمان بن سمحان، الهدایة السنیة والتحفة الوهابیة النجدیة، مصر: مطبعة المنار، بی تا.
۳۵. نراقی، ملا احمد، عوائد الايام، چاپ دوم، قم: مکتبه بصیرتی، ۱۴۰۸ق.
۳۶. یعقوبی، احمد بن اسحاق، تاریخ یعقوبی، بیروت: دار طادر، بی تا.

بایسته‌های تبلیغ در مناطق مشترک

حجت‌الاسلام والمسلمین موسی‌الرضا تیموری*

مقدمه

تبلیغ دین به معنای رساندن آموزه‌های دینی و تأکید بر انجام اوامر و دوری از نواهی الهی جهت رشد و هدایت انسان‌ها، یکی از وظایف و رسالت‌های مهم انبیای الهی و وارثان آنان است و اینک حوزه‌های علمیه و روحانیون به عنوان وارثان انبیا، این تکلیف را بر دوش دارند. خداوند متعال در قرآن کریم با تمجید از مبلغین، کار آنان را ارزشمند دانسته و فرموده است: «وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَ عَمِلَ صَالِحًا»^۱ کیست خوش‌گفتارتر از آن‌که به سوی خدا دعوت کند و کار نیک انجام دهد». رهبر معظم انقلاب «عظمت» تبلیغ دین را وظیفه اصلی روحانیون می‌داند تا دل‌ها و ذهن‌های مخاطبین به سمت یک هدف عالی و ولایی سوق پیدا کند: «جامعه علمی - دینی یعنی روحانیت، اولین وظیفه‌اش تبلیغ است. تبلیغ یک وظیفه درجه دوم و مخصوص عده‌ای خاص از روحانیون نیست، شرایط و لوازم و نیازها و تلاش‌هایی احتیاج دارد. کسانی که اهل این کارند، باید دامن همت به کمر بزنند و آستین‌ها را بالا کنند و این حرکت را انجام دهند».^۲ برای تأثیرگذاری تبلیغ، باید راهبرد مناسب آن در هر قشر و منطقه، مناسب و منطبق با زمان و مکان باشد. بر این اساس، تبلیغ در مناطق مشترک نیز از ویژگی‌های خاصی برخوردار است که با توجه به اهمیت

* دانش‌آموخته سطح چهار حوزه علمیه قم.

۱. فصلت: ۳۳.

۲. بیانات در دیدار جمعی از روحانیون، ۱۳۷۴/۱۰/۲۷.

موضوع، برخی از بایسته‌های تبلیغ در آن مناطق به اختصار ذکر می‌شود.^۱

۱. ترویج آموزه‌های قرآنی و برگزاری جلسات مشترک قرآن

قرآن کریم، معجزه الهی و کتاب مقدس همه مسلمانان است و جایگاه و حرمت خاصی در میان همه مذاهب اسلامی دارد. دعوت به توحید و یکتاپرستی، دوری از شرک و نفاق، دعوت به اتحاد و انسجام امت اسلامی و پرهیز از تفرقه، بخشی از آموزه‌های قرآن کریم است که باید سرلوحه زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان قرار گیرد.

با توجه به جایگاه ویژه قرآن در جوامع اسلامی و مسلمانان، ضرورت دارد مبلغان مناطق مشترک در تبلیغ خود، قرآن را محور تبلیغ قرار دهند و عنایت ویژه‌ای به آن داشته باشند. تلاوت زیبای قرآن و حفظ آیات نورانی آن توسط مبلغان و شیعیان، موجب نورانیت قلب و روح می‌شود و به آسانی برخی از شبهات معاندان را نسبت به شیعه همچون تحریف قرآن و عدم اعتقاد شیعیان به آن و نیز شبهه عدم امکان حفظ قرآن توسط شیعیان از بین می‌رود. برگزاری جلسات قرائت قرآن به‌ویژه در ایام ماه رمضان که بهار قرآن است، با حضور قاریان شیعه و اهل سنت و تلاوت آیات نورانی آن توسط روحانیون تشیع و تسنن، جلوه خاصی از وحدت و همگرایی و تمسک به قرآن را به نمایش می‌گذارد. همچنین اهدای قرآن با چاپ جمهوری اسلامی ایران به مساجد و افراد مؤثر و شاخص نیز اثر مثبتی خواهد داشت؛ زیرا بیشتر قرآن‌های موجود در مناطق مشترک، با رسم‌الخط‌های خاص در کشورهای پاکستان، افغانستان و عربستان است. ترویج رسم‌الخط رسمی جمهوری اسلامی ایران در مناطق، ضرورت دارد. تأسیس و حمایت از مؤسسات قرآنی نیز می‌تواند اثربخشی بسیاری داشته باشد.

۲. تبیین صحیح مبانی مکتب اهل بیت علیهم‌السلام

از ابتدای شکل‌گیری مذهب تشیع و مکتب نورانی اهل بیت علیهم‌السلام تا کنون، عناد و دشمنی فراوانی نسبت به آن شکل گرفته و به شدت مورد بغض و کینه معاندان و

۱. در قسمت اول این مقاله (چاپ شده در شماره ششم نشریه ره‌توشه، ویژه مناطق مشترک، تابستان ۱۴۰۰) مواردی از بایسته‌های تبلیغ در مناطق مشترک بیان شد. در این قسمت، بخش دوم آن ذکر می‌شود.

مخالفان واقع شده است. آنان همواره تلاش کرده‌اند به هر طریقی، مبانی این مذهب را مخدوش و پیروان آن را از بین ببرند و مانع گسترش آن شوند. جنایاتی که علیه ائمه علیهم‌السلام به‌ویژه حادثه دردناک و ناگوار کربلا به‌وجود آمد، بر اساس همین بغض‌ها و دشمنی‌ها بود. طرح تهمت‌ها و شبهات متعدد توسط معاندین بر این اساس بود که اجازه ندهند حقانیت تشیع به حق‌طلبان برسد. در عصر حاضر نیز معاندین و افراطیون به‌ویژه سلفی‌ها و وهابیت می‌کوشند از راه‌های مختلف و با ابزار و رسانه‌های متعدد و مخصوصاً ظرفیت فضای مجازی و ماهواره‌ای، عقاید شیعه را مورد هجمه قرار دهند و با طرح مسائل غیرعلمی و اتهامات واهی، چهره نورانی مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام را خدشه‌دار کنند. این شبهات در مناطق قومی و تلفیقی به مراتب بیشتر است و افزون بر مخدوش کردن ذهن و فکر اهل سنت منطقه نسبت به اعتقادات شیعیان، ممکن است بر تعامل آنان با برادران شیعه خود اثر منفی بگذارد و برخی از شیعیان بومی را نیز که از نظر اعتقادی قوی نیستند، دچار تردید در اعتقاد و مناسک دینی کند. از این رو مبلغین باید آموزه‌های دینی و مذهبی تشیع را به درستی تبیین کنند و با معرفی صحیح اعتقادات و باورهای شیعه، ایمان مردم را تقویت نمایند و کلام ائمه اهل‌بیت علیهم‌السلام را به مخاطبان برسانند تا اثرگذار باشند؛ چنانکه امام رضا علیه‌السلام فرموده است: «فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا؛^۱ اگر مردم زیبایی سخن ما را می‌دانستند، از ما تبعیت می‌کردند».

همچنین مبلغین باید با آگاهی از جدیدترین شبهات و سؤالات مطرح شده در مناطق مشترک به‌ویژه شبهات شبکه‌های ماهواره‌ای و فضای مجازی، به آن پاسخ دهند تا وجدان‌های بیدار و انسان‌های با فطرت، حقایق را بپذیرند و کوردلان و شبهه‌افکنان مغرض نیز رسوا شوند.

۲. آشنایی با آداب و رسوم محلی و فرهنگ قومی و احترام به آن

مردم ایران به‌ویژه در مناطق مشترک، دارای آداب و رسوم محلی و فرهنگ قومی و قبیله‌ای خاص خود هستند و به آن فرهنگ و رسوم نیز علاقه دارند و احترام می‌گذارند. یکی از مهارت‌های تبلیغ در مناطق قومی و تلفیقی، آشنایی مبلغین با این فرهنگ و رسوم است. قرآن کریم با تعبیری جامع و زیبا در توصیف پیامبران فرموده

۱. محمد بن علی صدوق، عیون اخبار الرضا علیه‌السلام ج ۱، ص ۳۰۷.

است: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رُسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ»^۱ پیامبران با ادبیات گفتاری و رفتاری مردم سخن می‌گفتند». مبلغینی که به آداب و رسوم مردم مناطق آشنا هستند و به فرهنگ مردم احترام می‌گذارند، در تبلیغ خود نیز موفق‌تر هستند. آشنایی برخی مبلغین با زبان و لهجه مردم و سخن گفتن آنان با همان زبان و لهجه و یا پوشیدن لباس بومیان مناطق، موجب ایجاد نوعی انس، الفت، همدلی و حس آرامش در میان مردم منطقه می‌شود تا جایی که فرد مبلغ را از خود می‌دانند. این احساس آرامش و خودی بودن، احتمال موفقیت در تبلیغ را بیشتر می‌کند و آثار مثبتی بر جای می‌گذارد.

۳. تلاش جهت تقویت وحدت و تعامل با پیروان مذاهب

گسترش زندگی اجتماعی به‌ویژه در عصر حاضر، ضرورتی انکارناپذیر است. ملت‌های مسلمان و امت اسلامی، به این تعامل و ارتباط با یکدیگر نیاز دارند تا افزون بر رفع نیازهای فردی و اجتماعی و برآورده کردن حاجات زندگی روزمره، به حفظ اتحاد و انسجام امت اسلامی نیز کمک کنند و در برابر اجانب و بیگانگان، همانند سدی محکم و خلل‌ناپذیر، منسجم و مستحکم باشند.

آموزه‌های قرآنی و سیره پیامبر ﷺ و ائمه علیهم‌السلام همواره بر تعامل و ارتباط پیروان مذاهب با یکدیگر تأکید کرده‌اند. امامان معصوم علیهم‌السلام همیشه اصحاب و یاران خود را به شرکت در نمازهای جماعت، عیادت بیماران و حضور در تشییع اموات پیروان مذاهب اسلامی سفارش نموده‌اند؛ چنانکه امام صادق علیهما السلام در بیان استراتژی و نحوه تعامل شیعیان در جامعه به‌ویژه در ارتباط با اهل سنت به یاران خود فرموده است:

صَلُّوا عَشَائِرَكُمْ وَ اشْهَدُوا جَنَائِزَهُمْ وَ عُوذُوا مَرَضَاهُمْ وَ ادَّوُوا حُقُوقَهُمْ فَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ إِذَا وَرَعَ فِي دِينِهِ وَ صَدَقَ الْحَدِيثَ وَ أَدَّى الْأَمَانَةَ وَ حَسَّنَ خُلُقَهُ مَعَ النَّاسِ قِيلَ هَذَا جَعْفَرِيٌّ فَيَسُرُّنِي ذَلِكَ وَ يَدْخُلُ عَلَيَّ مِنْهُ السُّرُورُ وَ قِيلَ هَذَا أَدَبٌ جَعْفَرِيٌّ وَ إِذَا كَانَ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ دَخَلَ عَلَيَّ بِلَاؤُهُ وَ عَارَهِ وَ قِيلَ هَذَا أَدَبٌ جَعْفَرِيٌّ^۲ با اقوام خود پیوند داشته باشید و به جنازه مرده‌های‌شان حاضر شوید و بیماران‌شان را عیادت کنید و حقوق‌شان را پردازید؛ زیرا هر کس از شما که در دینش پارسا و راستگو باشد و امانت را به صاحبش برگرداند و اخلاقش با مردم خوب باشد، گویند این جعفری است و این، مایه سرور

۱. ابراهیم: ۴.

۲. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۳۸۹.

و شادمانی من است و اگر بر خلاف این برنامه رفتار کند، نکوهش و عار آن به من می‌رسد که با مسخره و استهزا می‌گویند ادب جعفری بهتر از این نیست. تعامل و مراوده پیروان مذاهب با یکدیگر نقش تأثیرگذاری در تقویت مشترکات مذاهب اسلامی، تحکیم، تعالی و رشد جامعه اسلامی دارد. در این تعامل هم‌چنانکه می‌توان به مناسک و اعتقادات خاص دینی خود عمل نمود، می‌توان یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی را که تأکید بر وحدت، انسجام و تشویق بر زندگی مسالمت‌آمیز پیروان مذاهب در کنار یکدیگر با حفظ بر اعتقادات و انجام مناسک دینی بر مبنای مذهب خود است؛ به نمایش گذاشت. شایسته است مبلغین مناطق مشترک، مردم را به تداوم زندگی مسالمت‌آمیز ترغیب و تشویق کنند و تفرقه و جدایی بر حذر دارند.

خوش اخلاقی و برخورد کریمانه

برخورد مناسب و جذاب همراه با گفتار نیکو، از دستورات دینی است. قرآن کریم رمز موفقیت پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در جذب مردم به دین را اخلاق نیکو دانسته و فرموده است: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ»^۱ به برکت رحمت الهی، در برابر آنان نرم و مهربان شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو پراکنده می‌شدند». همچنین به آن همگان دستور داده است که با مردم به زبان خوش سخن بگویند: «قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا»^۲ با مردم به زبان خوش سخن بگویید». سفارش اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام به برقراری روابط اخلاقی و عاطفی با مردم و بیان شیوه‌های تحقق همزیستی اجتماعی در میان مسلمانان و حتی با پیروان مذاهب غیر اسلامی را می‌توان تلاشی سترگ در راستای وحدت اجتماعی و تقریب مذاهب اسلامی دانست. سفارش به رعایت اصول دینی و اخلاقی همچون مدارا، اخوت، معاشرت نیکو با مخالفان، حسن خلق، چشم‌پوشی از عیوب دیگران، خیرخواهی و اهتمام به امور مسلمانان و رفع حوایج آنها، حمل عمل برادران دینی بر صحت، مشورت و استفاده از آرای دیگران و تأکید بر صلح، سلام، ملاقات، عیادت و دیگر مظاهر اخلاقی و عاطفی را باید از مصادیق بارز این مسئله در سیره و سنت آن بزرگواران

۱. آل‌عمران: ۱۵۹.

۲. بقره: ۸۳.

دانست؛ چنانکه پیامبر اکرم ﷺ فرموده است: «إِنَّكُمْ لَنْ تَسْعُوا النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ، فَالْقَوْمُ بِبَطْلَاقَةِ الْوَجْهِ وَحُسْنِ الْبَشْرِ؛^۱ شما هرگز نمی‌توانید با دارایی خود همه مردم را بهره‌مند سازید، پس با آنان با گشاده‌رویی و خوشرویی تمام برخورد کنید». امام رضا علیه‌السلام نیز در بیانی شیوا از پیامبر اکرم ﷺ به خوش خلقی و گفتار نیک دستور داده و فرموده است: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ وَاصْطِنَاعُ الْخَيْرِ إِلَى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ؛^۲ پیامبر خدا ﷺ فرمود: پس از ایمان به خداوند، مهربانی کردن با مردم و نیکی کردن به خوب و بد آن‌ها، بیانگر خردمندی و دوراندیشی است». خوش خلقی، خوش‌برخوردی، اخلاق نیکو و رفتار و کردار کریمانه و مناسب در همه جا لازم و ضروری است، اما ضرورت آن در مناطق مشترک دو چندان است؛ زیرا مبلغان در جامعه، به عنوان جانشینان پیامبر ﷺ و امامان علیهم‌السلام شناخته می‌شوند و لباس روحانیت به لباس پیامبر ﷺ شهرت دارد. از این رو مردم از مبلغین دینی در همه جا و نسبت به هر شخصی، انتظار برخورد اخلاقی و دینی مناسب دارند؛ به‌ویژه در مناطق مشترک که پیروان دیگر مذاهب مبلغین را با ظرافت و دقت تحت‌نظر دارند و نسبت به گفتار و کردار آنان حساس هستند. بر اساس تجربه‌های بسیاری، خوش‌اخلاقی و برخورد خوب و پرجاذبه مبلغان موجب تحول افراد و جذب آنان به مکتب نورانی اهل بیت علیهم‌السلام شده است.

۵. بیان دستاوردها و خدمات نظام جمهوری اسلامی در کشور و مناطق قومی

جمهوری اسلامی از ابتدای تأسیس تا کنون، خدمات شایسته‌ای در عرصه‌های مختلف به‌ویژه در عرصه فرهنگی و مذهبی نموده است که باید طبق آیه شریفه «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ»^۳ این خدمات برای مردم بازگو شود؛ اگر چه کاستی‌ها و کمبودهایی نیز به علل متعدد به‌ویژه موانع خارجی و کم‌کاری‌ها وجود دارد که باید با تلاش مضاعف آن‌ها را جبران کرد و موانع و کاستی‌ها را برطرف نمود تا کارآمدی نظام در همه مناطق به‌ویژه مناطق تلفیقی محسوس و ملموس‌تر شود. منظور از کارآمدی هر نظام، بررسی موفقیت‌ها در تحقق اهداف با توجه به امکانات

۱. حسین بن محمدتقی نوری، مستدرک الوسائل، ج ۸، ص ۴۵۳.

۲. محمد بن علی صدوق، عیون أخبار الرضا علیه‌السلام، ج ۲، ص ۳۵.

۳. ضحی: ۱۱.

و موانع است؛ از این رو در بررسی کارآمدی باید به سه شاخصه «اهداف»، «امکانات» و «موانع» توجه کرد. بر این اساس زمانی می‌توان کارآمدی یک نظام را بررسی کرد که موانع داخلی همچون میراث منفی حکومت‌های قبلی، گروه‌های مخالف و سنگ‌انداز داخلی، افزایش تقاضای خدمت، موانع تولید و ... و موانع خارجی مانند تحریم‌های اقتصادی، تهدیدات سیاسی و نظامی و ... مورد توجه قرار گیرد.

با بررسی این اهداف و موانع تا تحقق مطلوب و ارائه الگوی جامعه دینی و اسلامی برخوردار از حداکثر مواهب مادی و معنوی، فاصله وجود دارد؛ هر چند که در طول این سال‌ها، گام‌های اساسی و زیربنایی برداشته شده است. رهبر معظم انقلاب مدظله‌العالی در سفر سال ۱۳۸۱ به استان سیستان و بلوچستان، خاطره‌ای را در جمع مردم زاهدان بیان فرمود که حاکی از توجه و اهمیت نظام جمهوری اسلامی به مناطق محروم است. ایشان فرمود:

بعد از پیروزی انقلاب، اولین حکم مأموریتی که امام رضوان‌الله‌علیه صادر کردند، حکمی به این بنده حقیر برای سفر به استان سیستان و بلوچستان بود. من آمدم و مناطق گوناگون این استان را از نزدیک دیدم و انقلاب وظیفه خود را در قبال این استان حس کرد. از جنوبی‌ترین نقاط استان، از منطقه چابهار و نیک‌شهر و فنوج و اسپکه و غیره تا مناطق شرقی این استان، منطقه سراوان و جالق و سرباز؛ از مناطق شمالی این استان، منطقه زابل و دریاچه هامون تا غرب این استان، منطقه بزمان و دلگان و چاه‌هاشم و جازموریان و غیره خبرها گرفتم. با مردم این مناطق نشستیم، داخل کپرها رفتم و با دردها و رنج‌های این‌ها که در دوران رژیم طاغوت بر روی هم انباشته و متراکم شده بود، آشنا شدم. انقلاب خود را در قبال سیستان و بلوچستان موظف دید و کار از روزهای اول شروع شد. جهاد سازندگی و اجتماعات و جمعیت‌های مردمی خودجوش در این مناطق مشغول کار شدند. جوان‌های امروز زاهدان و چابهار نمی‌دانند که گذشته این استان چگونه بود. اگر گذشته وحشتناک زندگی در این استان تصویر شود، معلوم می‌شود که نظام اسلامی در این منطقه چه خدمات گرانبهایی را انجام داده است، اما آن حقیقتی که از یاد نمی‌رود و امیدوارم یکایک مسئولان همیشه آن را به یاد داشته باشند، این است که این استان چندین برابر آنچه که به آن خدمت شده، نیازمند خدمت است.

محرومیت‌هایی که بر اثر تسلط طولانی پادشاهان جبار و بی‌فکر و بی‌کفایت بر مردم این استان تحمیل شده است، باید در طول مدت برطرف شود.^۱

محرومیت در مناطق مرزی و قومی، مختص به استان سیستان و بلوچستان نبود؛ بلکه همه استان‌های مرزی که اهل سنت در آن حضور دارند و حتی استان‌های مرکزی نیز این محرومیت را داشتند، اما نظام اسلامی با تمام محدودیت‌ها و موانعی که برای رشد اقتصادی و ایجاد رفاه و عمرانی در این مناطق داشت، وظیفه خود دانست و خدمات خود را به همه مناطق توسعه داد.

با نگاهی کلی به خدمات و اقدامات انجام شده بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون، می‌توان اهم اقدامات و خدمات را در قالب اقدامات سیاسی، فرهنگی، آموزشی و تربیتی، حقوقی و قضایی، خدمات امنیتی، خدمات اقتصادی، رفاهی و عمرانی و ترویج و گسترش ارزش‌های اسلامی و توسعه مراکز دینی و ... برشمرد که لازم است مبلغین به تبیین آن پردازند و به صورت مناسب همراه با آمار و ارقام و مقایسه با وضعیت سابق، بیان کنند و کاستی‌ها، کمبودها و نیازهای اساسی را نیز مطالبه‌گری نمایند.

ترویج تفکرات انقلاب و دفاع از مبانی نظام مقدس جمهوری اسلامی، تبیین شخصیت امام خمینی علیه‌السلام و مقام معظم رهبری دامت‌الله به عنوان رهبران جامعه اسلامی و پرچمداران دفاع از کیان امت اسلامی، حمایت از آرمان‌های ملت‌های آزاده و در خط مقدم مبارزه با استکبار و رژیم صهیونیستی، قدرشناسی از مبارزان قبل از انقلاب، رزمندگان، ایثارگران و خانواده‌های معظم شهدا، برگزاری یادواره‌های شهدای شیعه و اهل سنت به‌ویژه شهدای روحانی، از نکاتی است که مبلغین باید مدنظر قرار دهند.

۶. برنامه‌ریزی منسجم تبلیغی و همکاری با نهادهای تبلیغی

یکی از نقاط ضعف در تبلیغ، نداشتن برنامه منسجم و مناسب بر اساس داده‌ها و نیازهای حقیقی از هر منطقه است که منجر به عدم شناخت مخاطب، نیازها، آداب و رسوم می‌شود؛ در حالی که اگر با برنامه تبلیغی هدفمند همراه با شناخت دقیق بر

۱. بیانات در جمع مردم زاهدان، ۱۳۸۱/۱۲/۰۲.

اساس مشاهدات میدانی و تحلیل آمارها و داده‌ها اقدام شود، نتیجه تبلیغ مناسب و مؤثر خواهد بود. داشتن اطلس فرهنگی جامع و کامل و تجمیع اطلاعات مناطق در همه مکان‌ها به‌ویژه در مناطق مشترک ضرورت دارد و باید نهادهای تبلیغی و متولیان امر تبلیغ با همکاری مبلغین، اطلس فرهنگی را تهیه کنند.

حضور تبلیغی مستمر در یک منطقه و عدم جابه‌جایی منطقه تبلیغی در صورت امکان و نبود موانع، ارتباط وسیع با همه گروه‌ها به‌خصوص نخبگان و فرهنگیان و گروه‌های مؤثر، شناخت نیازهای تبلیغی و نقاط قوت و ضعف فرهنگی، ارائه گزارش دقیق از مسائل فرهنگی و اجتماعی به نهادهای اعزام‌کننده و همکاری با نهادهای تبلیغی برای تکمیل اطلس فرهنگی، کمک شایانی در اثرگذاری تبلیغ و رفع نقاط ضعف خواهد نمود.

ارتباط با مخاطبان در طول سال به‌ویژه در مناسبت‌های ملی و مذهبی به صورت حضوری یا از طریق تماس تلفنی و ارسال پیامک در تداوم تبلیغ، مؤثر است. بهره‌مندی از فضای مجازی و شبکه‌های مجازی در گسترش تبلیغ با تشکیل گروه‌ها و کانال‌های تبلیغی نیز ضرورت دارد و ضرورت آن در عصر حاضر که بیشتر اطلاعات مردم از طریق فضای مجازی به دست می‌آید، بسیار بیشتر است؛ زیرا از طریق فضای مجازی به راحتی و با کمترین هزینه می‌توان مطالب دینی را به مخاطبان انتقال داد و به صورت مناسب، به شبهات و سؤالات پاسخ داد و بر استمرار و تداوم تبلیغ اثرگذار افزود.

فهرست منابع

کتاب

۱. حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، چاپ اول، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۹ق.
۲. صدوق، محمد بن علی، *عیون اخبار الرضا علیه‌السلام*، تصحیح مهدی لاجوردی، چاپ اول، تهران: نشر جهان، ۱۳۷۸ق.
۳. نوری، حسین بن محمدتقی، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، چاپ اول، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۸ق.

سایت‌ها

پایگاه اطلاع‌رسانی و دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله العظمی سید علی خامنه‌ای دامت‌برکاته.